Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye

Belgin AKÇAY*

Özet

Avrupa Birliği'nin (AB) aday ve üye ülkelerden yerine getirmesini beklediği bazı kriterler vardır. Bu kriterlerden bazıları AB'ye tam üye olmak için yerine getirilmesi gerekirken, diğerleri hali hazırda AB üyesi olan ülkelerin ekonomik ve parasal birlik (EPB) alanına dahil olmak için gerekli kriterlerdir. AB'ye üye olmak için karşılanması gereken üç kriter (siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri) Kopenhag kriterleri olarak bilinmektedir. Kopenhag ekonomik kriterleri açısından aday ülke ekonomisi, işleyen bir serbest piyasa ekonomisi olup olmadığı ve AB içinde rekabet baskısına dayanabilme gücüne sahip olma açısından değerlendirilmektedir. AB üyesi ülkelerin EPB alanına dahil olabilmek için yerine getirmeleri gereken ekonomik kriterler ise Maastricht yakınlaşma kriterleri olarak isimlendirilmekte ve enflasyon, faiz, döviz kuru ve devletin finansal durum kriterlerinden (bütçe ve borç kriteri) oluşmaktadır. Bu çalışmada, AB'nin bu ekonomik kriterler açısından Türkiye ekonomisinin değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Ekonomik Kriterler, Kopenhag Kriterleri, Maastricht Yakınlaşma Kriterleri, Turkiye-AB ekonomik bütünleşmesi.*

Economic Criteria of The European Union and Turkey

Abstract

There are some criteria to be fulfilled by the countries in the European Union (EU), which some of them are for joining the EU while some of them are for joining the EU economic and monetary union. To join the EU, a candidate Member State must meet three criteria (political, economic and ability to take on the obligations of membership). These are called as Copenhagen economic criteria. Also, after being a member, a counry has to fulfill the four criteria, that are called Maastricht convegence criteria. Main indicators in analyzing Copenhagen economic criteria

* Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ekonomi Anabilim Dalı. akcay@law.ankara.edu.tr

are the existence of a functioning market economy and the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union, while Maastrich criteria are composed of major macroeconomic indicators, such as inflation rate, interest rate, exchange rate mechanism- ERM-II, and government financial position (budget deficit and government debt). In this paper, it is aimed to evaluate Turkey economy in respect to these economic criteria.

Keywords: *European Union, Economic Criteria, Kopenhag Criteria, Maastricht Convergence Criteria, economic integration of Turkey-EU*

JEL Classification**:** *F13, F15, F41.*

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri 31 Temmuz 1959 yılında, Avrupa Ekonomik Topluluğuna başvurusu ile başlamış, 12 Eylül 1963'de imzalanan Ankara Anlaşması ile bu ilişkinin kapsamı düzenlenmiştir. 1982 yılında AB'nin Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı alması ile aksayan entegrasyon süreci, 1987 yılında Türkiye'nin üyelik müracaatı ile yeniden başlamıştır. 1999 yılı Aralık ayında Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmıştır. AB tarafından, AB bölgesel blokuna dahil olmak isteyen ülkelerin gerek ekonomik gerek siyasi ideoloji olarak AB'nin halihazırdaki üye ülkeleri ile benzer ideolojik yapıya sahip olmaları beklenmektedir. Bu doğrultuda siyasi ve ekonomik olarak bazı kriterler belirlenerek, adaylık statüsü verilmiş ülkelerin bu kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu kriterlerin bazıları AB'ye tam üye olabilmek için yerine getirilmesi gereken kriterler iken, bazıları üye olduktan sonra Ekonomik Parasal Birlik Alanına dahil olabilmek için gereken kriterlerdir.

Bu çalışmada, AB tarafından belirlenen kriterlerden sadece ekonomik olan kriterler (Kopenhag ekonomik kriterleri ve Maastricht yakınlaşma kriterleri) incelenerek, Türkiye'nin mevcut durumu değerlendirilecektir.

1. Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri

Bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasındaki bölgesel blok olan AB, kuruluşundan bugüne kadar altı genişleme süreci[1] yaşayarak 27 üyeli bir birlik haline gelmiştir. AB'nin zaman içinde gösterdiği performansla uluslararası ekonomide ulaştığı güç, diğer ülkeler için bu blok içinde yer almayı cazip hale getirmiştir. Artan üyelik müracaatları, AB'nin genişleme konusunda yeni stratejiler geliştirmesine ve başlangıçta belirlenen AB'ye katılım koşullarını gözden geçirerek ilave koşullar getirilmesine neden olmuştur.

Başlangıçta, AB'ye tam üyeliğe kabul edilmek için Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre, sadece Avrupa Devleti olma koşulunu sağlamak yeterli iken, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) üyelik müracaatı ile AB, üyelik koşullarının daha ayrıntılı hale getirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Nitekim,

[1] Birinci genişleme 1973 yılında, Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılımı ile; ikinci genişleme 1980 yılında Yunanistan'ın katılımı ile; üçüncü genişleme 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile; dördüncü genişleme 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımı ile; beşinci genişleme 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, G.Kıbrıs, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın katılımı ile; altıncı genişleme 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile gerçekleşmiştir.

üyelik koşulları, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (MA)'nın 49. maddesinde daha ayrıntılandırılmıştır (Accession…,1993:1)**.** Bu koşullar Türkiye gibi, MA yürürlüğe girmeden önce tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak müzakerelere başlamamış ülkelere de uygulanmaya başlamıştır.

Söz konusu Antlaşma'nın 49.maddesinde, "Antlaşmanın 6(1). maddesinde yer alan ilkeleri sağlayan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvurabilir…" hükmü yer almaktadır. Antlaşmanın 6(1). maddesinde ise, "Birlik, üye ülkelerde ortak olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ilkeleri ve hukuk devleti ilkesi üzerine kurulur" ifadesine yer verilmiştir. Böylece 1993 yılından beri, AB blokuna dahil olmak isteyen bir ülkenin sadece Avrupa devleti olması yeterli olmamakta, aynı zamanda bu ülkenin bir hukuk devleti olması, demokrasiyi garanti altına alması, insan hakları ve temel özgürlüklere saygılı bir kurumsal yapıya da sahip olması gerekmektedir.

MA'nın onaylanmasının ardından AB, Haziran 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde AB'ye katılmak isteyen ülkelerin, liberal doktrin bağlamında belirlenen bazı kriterleri yerine getirmelerini kararlaştırmıştır. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler, siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Conclusion…,1993)**;**

-Siyasi kriter: Üyelik, aday ülkenin hukuk devletini, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını ve demokrasiyi garanti altına alan bir kurumsal istikrarın gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

-Ekonomik kriter: Üyelik, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin varlığını gerektirmektedir.

-Uyum kriteri: Üyelik, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlı kalmayı içeren, üyelik yükümlülüklerini üstlenme gücü gerektirmektedir.

Ayrıca, 1995 yılında yapılan Madrid Zirvesi ile aday ülkelerin idari yapılarını ıslah ederek AB'ye entegrasyonu için uygun koşulları yaratması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yani, Avrupa Topluluk mevzuatının ulusal mevzuata aktarılmasının öneminin yanında, daha da önemlisi aday ülke tarafından mevzuatın, uygun idari ve hukuki yapılar aracılığıyla efektif şekilde uygulamaya konmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu koşul, AB'ye üyeliğin gerektirdiği karşılıklı güven ön koşuludur (Documents…2000).

AB'nin aday ülkelerin tam üye olabilmek için yerine getirmeleri gereken Kopenhag kriterlerinin yanında, halihazırda AB üyesi olan ülkelerin de yerine getirmeleri gereken başka kriterler vardır. MA ile getirilmiş olan bu kriterler, AB üyesi ülkelerin ekonomik bütünleşmenin daha ileri aşamasına geçerek Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına dahil olabilmek için yerine getirmeleri gereken kriterlerdir.

Bu kriterlerle, üye ülkenin ekonomik ve parasal birliğe ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmede sağladığı ilerlemenin, ülke mevzuatı ve belirlenen ekonomik göstergeler bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır. EPB alanına dahil olmak isteyen üye ülkelerin, ulusal paralarından vazgeçerek ortak parayı kullanmaları, eurosisteme dahil olmaları, para ve döviz kuru politikalarını ulusal belirleme yetkilerini Avrupa Merkez Bankasına devretmeleri, döviz kuru mekanizmasına (DKM-II) katılmaları ve ulusal mevzuatlarının tüm bunları yapabilmek için uygun olması gerekmektedir. Buna göre EPB alanına dahil olmak isteyen üye ülkenin,

Kopenhag kriterleri gibi üç grupta toplanan (Maastricht yakınlaşma kriterleri, Mevzuata uygunluk kriteri ve diğer kriterler) kriterleri yerine getirmesi beklenmektedir (ECB,2007);

Maastricht ekonomik kriterleri, ATKA'nın 121(1). Maddesinde belirtilen, fiyat istikrarı, faiz oranı, devletin mali durumu (bütçe ve borç kriteri) ve döviz kuru kriteri olmak üzere dört kriterden oluşmaktadır. Bu kriterlerin üçü (enflasyon, faiz, döviz kuru kriterleri) parasal disiplini, diğer kriter (devletin mali durumu) mali disiplini sağlamaya yöneliktir**.** Bu dört yakınlaşma kriterine, ATKA'nın eki olan 21 numaralı Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolde detaylı olarak yer verilmiştir. Bu kriterlerin belirlenmesinde, büyük ölçüde "…Almanya etkili olmuştur. Örneğin, 'aşırı açık prosedürü' Almanya tarafından sunulan bir görüştür…"(Baldwin ve Wyplotz, 2005:8).

Böylece Birlik üyesi ülkelerin, yıllardır disiplinli para ve maliye politikası uygulayan uzun vadeli fiyat istikrarını sağlamış olan Almanya'nın standartlarını sağlamaları amaçlanmıştır. Üye ülkeler, para ve maliye politikalarının belirme aşamasında Birlik normlarına uyum sağlama hedefini gözetmek durumunda kalacaklar ve EPB'ye katıldıktan sonra yukarıda sıralanan şartları yerine getirmedikleri takdirde, nitelikli çoğunluk ile, MA'da yer alan dört yaptırımdan bir tanesi veya hepsi uygulanacaktır. Bu yaptırımlar; üye ülkelerin bonolarının sağlıksız olduğu yönünde bildiri yayımlanması, Avrupa Yatırım Bankasının ilgili ülkeye borç vermemesi, Avrupa Birliğine faizsiz depozito yatırılması zorunluluğu ve para cezası şeklindedir.

Diğer kriterler kapsamında, EPB alanında ekonomik entegrasyon ve yakınlaşmayı etkileyen, Maastricht kriterlerinin dışında kalan ekonomik unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar, ürün ve mali piyasaların entegrasyonunu, dış ödemeler bilançosundaki gelişmeleri ve işgücü birim maliyetlerinde gelişmeleri ve diğer fiyat istatistiklerindeki gelişmeleri kapsamaktadır. Aslında bu kriterler de ekonomik göstergeleri içermektedir (ECB, 2006:35-44. ECB, 2007:7).

Görüldüğü gibi AB'nin ekonomik kriterlerinden Kopenhag ekonomik kriterleri AB'ye tam üyelik için gerekli kriterler iken Maastricht yakınlaşma kriterleri AB'nin üyesi olan ülkelerin EPB alanına katılabilmeleri için gerekli kriterlerdir.

Şekil 1: Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri

Kopenhag ekonomik kriterleri	Maastricht Yakınlasma Kriterleri
- İşleyen Piyasa Ekonomisinin Varlığı	- Fiyat İstikrarı Kriteri
- Birlik İçinde Piyasa Güçleri ve Rekabet Baskısıyla Başa ÇıkabilmeKapasitesinin Varlığı	- Döviz Kuru Kriteri
	- Devletin mali Durumu
	- Faiz Kriteri

2. Avrupa Birliği Ekonomik Kriterleri Bağlamında Türkiye'nin Değerlendirilmesi

2.1.Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye

Aday ülkenin, işleyen bir piyasa ekonomisine ve ekonomisinin Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasiteye sahip

olup olmadığının incelendiği Kopenhag ekonomik kriterleri bağlamında aday ülkelerin gösterdikleri gelişmeler, Avrupa Komisyonu tarafından takip edilerek değerlendirilmekte ve değerlendirme sonuçları, hazırlanan "İlerleme Raporu"[2] olarak bilinen raporlarla açıklanmaktadır. Aday ülkenin talebine bağlı olmaksızın müzakere süreci tamamlanıncaya kadar hazırlanan İlerleme Raporlarından, aday ülke konumunda olan Türkiye için 1998 yılından beri 2007 yılı sonuna kadar 10 adet yayımlanmıştır.[3]

Ekonomik düzen olarak serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal doktrinin gözden düştüğü 20. yüzyılın başlarında Avrupa kıtasında yer alan ülkeler, siyasi ve ekonomik sistem tercihleri açısından, karma ekonomi taraftarları ve merkezi planlama taraftarları olarak iki gruba ayrılmışlardı. Bu ayrımda Türkiye, AB'nin kurucu ülkeleri ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin pek çoğu gibi "…devletçilik ağırlıklı yani kamu ağırlıklı karma ekonomik düzenini…tercih etmiştir." (Akalın, 2002:253). Çeşitli alanlarda kurulan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ile ekonomik faaliyetlerde devletin önemli bir role sahip olduğu, fiyat oluşumuna önemli ölçüde müdahale ettiği bu düzende, devletin ağırlığı aynı ekonomik düzeni benimsemiş olsalar da, ülkeden ülkeye değişmiştir. Türkiye 1980'li yıllardan itibaren, yine pek çok Batı Avrupa ülkesi gibi dünyada yeniden yayılmaya başlayan liberalleşme dalgası ile serbest piyasa ekonomisine geçiş kararını vererek, liberal ekonomik düzenin kurumsal ve mevzuat altyapısı oluşturmak için pek çok girişimde bulunmuştur, örneğin; devletin ekonomik faaliyetlerde etkinliğini azaltmak amacıyla pek çok Batı Avrupa ülkesindeki gibi özelleştirmenin yöntem olarak seçilerek uygulamaya geçirilmesi 1980'li yılların ortalarında başlamıştır.

Bu nedenle 1987 yılında adaylık başvurusunda bulunduğu dönemde dahi Türkiye'nin mevcut ekonomik düzeni, merkezi planlama sistemi ile yıllarca yönetilen MDAÜ'nin ekonomik düzenine tamamen zıt ama AB üyesi ülkelerininkine benzer bir ekonomik düzendi. Nitekim bu durum, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri bağlamında değerlendirildiği ilk İlerleme Raporu olan 1998 İlerleme Raporu'nda, "Türkiye'nin gelişmiş kurumsal ve mevzuat çerçevesi ile bir piyasa ekonomisi olduğu…" (CEC,1998:26,29) şeklinde ifade edilmiş ve daha sonra hazırlanan diğer İlerleme Raporlarında da tekrarlanmıştır (CEC,1999:25. CEC,2000:31. CEC,2004:61. CEC,2005:54).

2.1.1. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisine Sahip Olmak

Birinci Kopenhag ekonomik kriteri olan 'işleyen piyasa ekonomisinin varlığı' açısından aday ülkenin gösterdiği gelişmeler, hazırlanan İlerleme Raporlarında makroekonomik istikrar, piyasa güçlerinin karşılıklı etkileşimi, piyasaya giriş ve çıkışlar, yasal sistem ve mali sektörün gelişmesi başlıkları altında değerlendirilmektedir (CEC, 2006:26-30). Bu nedenle Türkiye ekonomisinin söz konusu kriteri sağlama açısından mevcut durumu, bu başlıklar altında değerlendirilecektir.

[2]İlerleme Raporları başlangıçta "Regular Report" başlığı ile yayımlanırken daha sonra "Progress Report" ismi ile yayımlanmıştır. Örneğin Türkiye için 1998 yılından beri hazırlanan İlerleme Raporları 2005 yılına kadar "Regular Report" başlığını taşırken 2005'den itibaren "Progress Report" ismi ile yayımlanmıştır. Haziran 1998 yılında yapılan Cardiff Zirvesinde Avrupa Komisyonunda Türkiye hakkında Türkiye-AT Ortaklık Anlaşmasının 28. maddesine istinaden ve Aralık 1997 yapılan Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanarak bu Raporları hazırlayacağını açıklamıştır. Daha fazla bilgi için Bknz. CEC, 1998, s.4.

[3]En son Rapor, 8 Kasım 2007'de açıklanan 2007 İlerleme Raporu'dur.

Makroekonomik İstikrar

Ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde etkileyen temel ekonomik göstergelerde olumlu yönde ve öngörülebilir değişmeleri ifade eden ekonomik istikrar, ekonomik faaliyetlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve toplum refahının yükseltilmesi açısından önemlidir. Büyüme, fiyatlar genel düzeyi, istihdam düzeyi, gelir dağılımı, dış ödemeler bilançosu, ekonominin borçlanma düzeyine ilişkin makroekonomik göstergelerde büyük sapmaların ortaya çıkmaması veya kabul edilebilir değişimlerin olması bir ekonominin istikrar içinde olduğunun göstergesidir (Chang, 2002: 539-542 .Balasubramanyam, 2003:4-8).

Türkiye ekonomisi 1997-2006 dönemi için değerlendirildiğinde, 1997-2001 dönemi için yaşanan yüksek enflasyonlu ve istikrarsız büyüme trendi ile makroekonomik istikrardan söz etmek mümkün değildir. GSYİH'daki reel büyüme oranı 1997 yılında % 7,5 iken, 1998 yılında gerilemiş (%3,1), 1999 yılında ise 1998 Rusya krizi ve 1999 Marmara depreminin etkisiyle ekonomi % 4,7 küçülmüştür. 2000 yılında yine % 7,4 oranında büyüyen ekonomi, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonucu 2001 yılında bir önceki yılın büyümesi kadar (-%7,5) küçülmüştür (Tablo 1). Ancak 2001 yılından itibaren ekonominin sorunlarını çözmek için oluşturulan "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adlı kapsamlı bir reform projesinin uygulamaya konmasıyla ekonomi tekrar büyümeye başlamış ve 2006 yılı sonuna kadar hızı zaman zaman azalsa da büyüme güçlü kalmıştır.

İlk İlerleme Raporunun hazırlandığı dönemde Türkiye ekonomisinde önemli sorunlardan biri, sürekli artan kamu borcu idi. 1998 yılında % 50,1 olan kamu borcunun GSYİH içindeki payı, zamanla artarak 2000 yılında % 57,4'e, 2002 yılında % 93'e yükselmiştir. 1998 ve 1999 yılında yaşanan iç ve dış şoklar da kamunun borçlanma gereğini artırıcı etki yapmıştır. İstikrarlı uygulanan mali disiplin ve siyasi istikrarın da etkisiyle, kamu borcu/GSYİH rasyosu gittikçe küçülerek 2004 yılında % 76,9'a, 2005 yılında % 69,6'ya ve 2006 yılında % 60,7'ye gerilemiştir (Tablo 1). Göreli azalışın gerisinde yatan temel faktörler, güçlü GSYİH büyümesi, düşen faiz oranları ve önemli ölçüde faiz dışı fazla olmuştur. Yine artan global likiditenin yanında, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye ekonomisinin kredibilite derecesini yükseltmesi ve ekonominin kırılganlık göstergelerinin iyileşmesi ile Türkiye'nin uluslararası piyasalara tahvil ihracındaki artış da, bu gerilemede etkili olmuştur. Bu gelişmeler, ekonomideki borç yapısını da olumlu etkilemiş, kısa vadeli olan borç yapısından sabit faizli ve daha uzun vadeli borç yapısına kaymanın yanında, kamu borcunda döviz cinsinden borcun payı azalmıştır. 1997 yılında bütçe açığının GSYİH[4] içinde -%7,9 olan payı, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı artarak 2000 yılında %14,5'e yükselmiştir. Ancak takip eden yıllarda, mali disiplinin sürdürülmesi ile bütçe dengesizliklerinin azaltılması yönünde önemli ilerleme kaydedilmiştir ve mali konsolidasyon büyük ölçüde düşen borç faizi ödemeleri, daha iyi düzeyde vergi ve vergi dışı gelir toplanması ile desteklenmiştir. 2001 krizi ile GSYİH'nın % 33'üne ulaşan bütçe açığı giderek azalarak 2005 yılında -% 0,3 inmiş ve 2006 yılında % 0,4 oranında bir fazla söz konusu olmuştur (Tablo 1).

[4] Avrupa muhasebe standardı olan Avrupa Hesap Standardı (ESA-95)'na göre hesaplamalar yapılıyor. Ancak ESA-95 IMF'nin GFS yöntemi gibi farklı muhasebe standartlarından farklı olabilir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisine İlişkin Makroekonomik Göstergelerde Gelişmeler (1997-2006)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH (milyar €)	169	178,3	173,1	216,7	161,8	193	212,2	242,2	290,5	318,6
Büyüme Oranı (GSYİH- ulusal para cinsinden sabit fiyatlarla) (%)	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,9	5,8	8,9	7,5	6,1
GSYİH/AB-GSYİH (SAGEP-AB-25=100) (%)	30,7	30,3	27,7	28,5	25,3	26,1	25,8	26,8	27,4	27
Kişi başına GSYİH (€)	2.662	2.759	2.631	3.240	2.384	2.801	3.042	3.427	4.057	4.393
Kişi başına GSYİH (SAGEP)(€)	5.200	5.400	5.200	5.700	5.200	5.600	5.600	6.000	6.400	6.900
Enflasyon (TÜFE) (12 aylık -% değişim)	99,1	69,7	68,8	39	68,5	29,7	18,4	9,3	7,7	9,7
İstihdam Oranı (%)(1)+O88	51,3	51,4	50,8	48,9	47,8	46,7	45,5	46,1	45,9	45,9
Erkek işgücünün payı (%)	74,8	74,3	72,7	71,7	69,3	66,9	65,9	67,9	68,2	68
Kadın işgücünün payı (%)	28	28,5	28,9	26,2	26,3	26,6	25,2	24,3	23,7	23,8
Yaşlı işgücünün payı (55-64) (%)	40,5	41,1	39,3	36,4	35,9	35,3	32,7	33,1	30,8	30,1
İstihdamda Yıllık Büyüme (%)	-2,5	2,8	2,1	-0,4	-1	-1,8	-1	3	1,4	1,6
İşsizlik oranı (%) (1)	6,8	6,9	7,7	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9
Cari Açık										
-GSYİH'nın %'si	-1,3	-1,4	1	-5,3	-4,9	2,3	-0,9	-2,8	6,3	8
-Milyar €	-2,32	1,77	-1,25	-10,63	3,78	-1,61	-7,1	-12,54	-18,17	-26,1
Toplam Dış Borç/GSYİH (%)	44,6	47,8	56,3	59,7	77,1	71	59,8	53,5	46,7	51,6
Sabit Sermaye Birikimi/GSYİH (%)	6,5	24	20,4	21,8	17,2	16,5	15,5	18	19,8	21,9
Doğrudan Yabancı Yatırım										
-GSYİH'nın %'si	0,4	0,5	0,4	0,5	2,3	0,6	0,7	0,8	2,7	4,9
-Milyar €	0,710	0,838	0,735	1,063	3,743	1,2	1,549	2,318	7,878	15,984
Dışa Açıklık oranı (%) (2)	39	36	35	41	50	48	47	53	54	63
GSYİH (%)										

Tarım	13,6	16,9	14,6	13,6	11,4	11,4	11,6	11,1	10,1	9
Sanayi	24,2	21,1	21,9	22,5	24,2	24,3	23,8	23,8	24,4	24,5
İnşaat	5,8	5,6	5,4	5,1	4,8	3,9	3,3	3,4	4,2	5,1
Hizmetler	56,4	56,1	58,1	58,8	59,6	60,5	61,3	61,7	61,4	61,3
İstihdam (%)										
Tarım	41,7	41,5	40,2	36	37,6	34,9	33,9	34	29,5	27,3
Sanayi	17,5	17,1	17,2	17,7	17,5	18,5	18,2	18,3	19,4	19,7
İnşaat	6,2	6,1	6,2	6,3	5,2	4,5	4,6	4,7	5,3	5,7
Hizmetler	34,6	35,3	36,5	40	39,7	42,1	43,4	43	45,8	47,3
Dış Ticaret (3)										
Toplam İhracat/Toplam ithalat (Türkiye) (%)	54.1	58,7	65,4	51	75,7	69,9	68,1	64,7	62,9	62.1
Toplam İhracat/GSYİH (%)	24,7	23,8	21,7	23,4	32	29,2	27,5	29,1	27,8	29,5
Toplam İthalat/GSYİH (%)	30,5	27,2	25,1	30,7	29,7	30,6	30,8	35	34,4	37,5
AB'ye ihracat/Toplam Türkiye ihracatı (%)	46,6		58	56,4	56	56,6	58,3	57,9	56,4	51,6
AB'den ithalat/Toplam Türkiye ithalatı (%)	51,2		55,4	52,4	47,9	49,8	50,6	49,3	45,2	39,3
Kamu borcu/GSYİH (3)	-	50,1	54	57,4	104,4	93	85,1	76,9	69,6	60,7
Bütçe açığı/GSYİH (3)	-7,9	-7,7	-11,5	-14,5	-33	-12,9	-11,3	-5,8	-0,3	0,4

(1)ILO tanımı, Household Labour Force Survey, 15+ yaş

(2)İhracat+İthalat/GSYİH

(3)Avrupa muhasebe standardı olan Avrupa Hesap Standardı (ESA-95'e) göre hesaplanmıştır.

(4)AB-Türkiye ticareti verileri, 1 Mayıs 2004'e kadar AB-15, bu tarihten sonra AB-25'i kapsamaktadır.

Kaynak: -CEC, 2007:79-82.

Adaylık statüsü verildiği dönemde Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarının başında, yüksek enflasyon geliyordu. Enflasyonu önlemeye yönelik politikalarla, alkol ve tütün üzerinden alınan vergilerin ve petrol fiyatlarının artmasına rağmen enflasyon oranı düşürülmüştür. Bu düşüş, izlenen sıkı para politikası, verimlilikteki iyileşmeler ve güçlü TL ile de desteklenmiştir. Merkez Bankası 1 Ocak 2006'dan itibaren uygulamaya koyduğu yeni enflasyon hedeflemesi politikası ile daha şeffaf politika izlemeye başlamıştır (CEC,2007)**.** 1997 yılında % 99,1 olan TÜFE düzeyi, 2001 yılı hariç takip eden yıllarda gerileyerek 2005 yılında % 7,7'ye düşmüş ve son 20 yılın en düşük enflasyon oranına ulaşılmıştır.

2003 yılından itibaren oluşan siyasi istikrar ortamınının da etkisiyle, Türkiye ekonomisi giderek daha istikrarlı yapıya kavuşmuştur. Nitekim 2004 yılına kadar hazırlanan her İlerleme Raporunda Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye ekonomisinin istikrardan yoksun olduğu ifade edilirken (CEC,2000:24. CEC,2001:37. CEC,2002:44. CEC,2003:56) 2004 yılından itibaren hazırlanan Raporlarda, makroekonomik istikrarın büyük ölçüde korunduğu ifade edilmiştir (CEC,2004:20. CEC,2007:26). Makroekonomik istikarın sürdürülmesinde gösterilen başarı, Türkiye'de öngörülebilir bir ekonomik ortamın yaratılması sonucunu hazırlamıştır.

Piyasa Güçlerinin Karşılıklı Etkileşimi

Adaylık statüsünde bulunan bir ülkenin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olup olmadığı konusunda Komisyon tarafından yapılan değerlendirmede dikkate alınan diğer bir unsur, piyasa güçleri arasındaki etkileşimdir. Türkiye'de devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün azaltılmasını amaçlayan liberalizasyon süreci, 1980'lerde başlamış ancak kapsamı sınırlı kalmıştı. 2001 yılından bu yana geçen sürede, siyasi müdahalelerin azaltılması ve gerekli yasal ve kurumsal çerçevenin oluşturulması yönünde önemli ilerleme sağlanmış ve kamunun ekonomik faaliyetlerde rolü giderek azalmıştır. Nitekim, ilk Raporda belirtildiği gibi, 1997 yılında kamu bankalarının bankacılık sektöründe toplam aktifler içindeki payı % 40 iken 2006 yılında % 30'a gerilemiştir. Kamu bankalarına verilen özel imtiyazlara son verilirken, bankacılık sektöründe yaratılan katma değerde kamunun payı azalmıştır. Bankacılık sektöründekine benzer gelişmeler, KİT'lerde de gerçekleşmiştir. KİT'lerin GSYİH'daki payı 1999 yılında % 8 iken 2006 yılında yaklaşık % 5'e, imalat sanayinde yaratılan katma değerdeki payı ise % 15'e gerilemiştir. Sonuçta KİT ve kamu bankalarının toplam istihdam içinde payı, % 2,5'e gerilemiştir.

Devletin piyasada fiyat oluşumuna müdahalesi de giderek azalmıştır. 1997 yılında TÜFE'nin hesaplanmasında baz teşkil eden sepetteki kalemlerin % 30'unun (yaklaşık 1/3'ü) fiyatları kamu tarafından belirlenirken, 2006 yılında fiyatları kamu tarafından belirlenen malların TÜFE sepetindeki ağırlıklı payı % 10,22 olmuştur (CEC,2007:27). Böylece alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler sonucunda, ekonomide piyasa güçlerinin giderek daha serbest piyasa koşullarında etkileşimde bulunduğu bir ekonomik ortam sağlanmıştır.

Piyasaya Giriş ve Çıkışlar

Serbest piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden bir diğeri, teşebbüs özgürlüğünün, dolayısıyla özel müteşebbisin var olmasıdır. Teşebbüs özgürlüğünün ilk koşulu, rekabet hakkı olup bunun altında yatan ise, öncelikle piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması, sözleşme yapma ve ortaklık kurma özgürlüğüdür. Türk

ekonomisinde piyasaya giriş ve çıkışlarda, mevzuat açısından önemli bir engel yoktur. Bu durum 1998 yılından itibaren hemen tüm İlerleme Raporlarında ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan reformlar ve alınan önlemlerle, piyasaya giriş süresi daha da kısalmıştır. 2006 yılında, bir iş yerinin kurulmasına ilişkin süre ortalama dokuz güne düşmüştür. Ancak, piyasadan çıkışta yapılması gereken işlemlerin tamamlanması hala hem pahalı hem de süre olarak uzun zaman almaktadır. Bu nedenle İlerleme Raporlarında, "piyasadan çıkış önündeki engellerin kaldırılmasında ilerleme zayıf kalmıştır…"(CEC,2007:27) yorumu yer almaya devam etmektedir.

Yasal Sistem

İşleyen serbest piyasa ekonomisi, ekonomik hak ve özgürlüklere ve bunların güvence altına alınmasına ihtiyaç duyar. Bu nedenle, özel mülkiyet hakkının sadece hukukça tanınması yeterli olmayıp, kullanılmasının devletçe himayesi de gereklidir. Eğer devletin kendisi, bireyin özel mülkiyetine saygı göstermiyor ve ihlâl ediyor ise üçüncü kişilerin de tecavüz etmesi mümkündür. Egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak yetki ve sorumluluklara sahip olan devletin görevi, serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik edecek ve aksak rekabeti engelleyecek kuralları belirlemek**,** üretici ve tüketicilerin bu kurallar içerisinde hareket etmelerini sağlamak ve bu kuralları ihlâl edenleri cezalandırmaktır. Aksi takdirde, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz etmek mümkün olamayacaktır. Bu nedenle devlet, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının dışında, piyasaya doğrudan müdahale etmemelidir.

Türkiye için hazırlanan daha ilk Rapordan itibaren "Türkiye'nin gelişmiş kurumsal çerçevesi ve mevzuatı ile piyasa ekonomisi olduğu…ve mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeleri de kapsayan hukuk sisteminin büyük ölçüde yerine oturmuş…"(CEC,1998:30) bulunduğu ve "…bürokratik süreç ve yavaşlığının hukukun üstünlüğü açısından önemli bir engel teşkil ettiği, çerçeve mevzuatın kabulü ile uygulama mevzuatının kabul edilmesi arasında geçen sürenin çok uzun olduğu, bu konunun hukuk sisteminin etkililiğini ve öngörülebilirliğini azalttığı, fikri mülkiyet haklarının uygulanmasının yetersizliği…" hemen tüm Raporlarda vurgulanmaktadır (CEC,2004:65. CEC,2005:49. CEC,2007:29). Bu nedenle Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinin işleyişinde sorun, mevzuat eksikliği değil mevzuatın uygulamaya konmasındadır.

Mali Sektörün Gelişmesi

Ekonomik kalkınma sürecinde genel olarak üretimi belirleyen unsurların başında, finansman gelmektedir. Fiyatların oluşumunda etkin olan piyasa düzeninin geçerli olduğu ekonomilerde piyasa mekanizmasının iyi işleyişi açısından, ülkenin güçlü bir mali sisteme sahip olması çok önemlidir. Liberal ekonomik düzeni benimsemiş ülkelerde, fon arz edenlerle fon ödünç almak isteyenlerin mali piyasalarda bir araya gelmesinde, fonların transferinde, fon fiyatının oluşmasında ve kullanılan mali araçlar üzerinde devletin etkinliği sınırlıdır ve mali piyasalarda fiyatın oluşumunda devletin müdahalesi söz konusu değildir.

Bu nedenle serbest piyasa koşullarında mali piyasaların işleyişi, para politikasından sorumlu kamu kurumu olan Merkez Bankası özerk statüye kavuşturularak ve sadece makroekonomik dengelerin sağlanması açısından önemli olan "fiyat istikrarı"nı sağlama görevi verilerek çalışılmaktadır. Ülkemizde 2001 yılından itibaren Merkez Bankasının özerkliği sağlanmıştır. Ayrıca 2001 Şubat krizi sonrası alınan önlemler ve yapılan yapısal reformlarla mali sistemde önemli ölçüde

iyileşme sağlanmıştır. Mali piyasaların denetim ve izleme standartları önemli ölçüde gelişmiş ve denetimi güçlenmiştir. 2006 ve 2007 yılında uluslararası mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalara, Türk mali piyasaları direnç göstermiştir. Özel krediler ve banka aktifleri büyümüş, yabancı sermaye katılımın artması ile bankacılık sektöründe rekabet artmıştır (2006 yılında yabancı sermayeli banka sayısı 15'e yükselmiştir.) (BDDK, 2007:427).

Mali piyasalarda işleyen piyasanın var olduğunun göstergelerinden biri fiyatın piyasada oluşmasıdır. Nitekim 2006 yılında toplam banka aktiflerinin GSYİH'ya oranı % 86,1'e (BDDK, 2007:427) ulaşan bankacılık sektörünün hakim olduğu Türk mali sisteminde, mevduat faizleri ile kredi faizleri arasındaki marj azalmıştır (2003'de % 18, 2005'de % 8, 2006 sonunda % 6,3). Bu sonuç, bankacılık sektöründe artan rekabetin ve düşen risk priminin göstergesi olarak alınabilir.

2.1.2. Birlik İçerisindeki Piyasa Güçleri ve Rekabetçi Baskıyla Başa Çıkacak Bir Kapasiteye Sahip Olma Kapasitesi

İkinci Kopenhag ekonomik kriterinin (Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasiteye sahip olma kapasitesi) aday ülke tarafından sağlanıp sağlanmadığı, aday ülke ekonomisinin rekabet gücünün artmasına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Ekonominin rekabet gücünün artması ise, aday ülke ekonomisinde makroekonomik istikrarın sağlanmasına, üretim etkinliğinin artmasına, altyapı olanaklarının iyileşmesine, yeterli fiziksel ve beşeri sermayeye sahip olunmasına, KİT'lerin özelleştirilmesine, özel girişimcilerin ekonomide verimliliği ve etkinliği artıracak yatırımlar yapmalarına, bu yatırımlar için gereken fon ihtiyaçlarını gerektiğinde dış piyasalardan kolaylıkla sağlayabilmelerine, yani gelişmiş ve güçlü bir mali sistemin varlığına ve yenilik alanında özel girişimcilerin daha başarılı olmalarına bağlıdır. Türkiye ekonomisinin rekabet gücüne ilişkin olarak sağladığı ilerlemeler, İlerleme Raporlarında yer alan bu başlıklara bağlı kalarak incelenecektir.

Beşeri ve fiziki sermaye

Bir ekonominin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artışında önemli unsurlardan bir diğeri, o ülkenin sahip olduğu fiziksel ve beşeri sermayenin miktarı ve kalitesidir. Ülkeler, ekonomilerinin büyümesi, belli bir kalkınma düzeyine ulaşabilmesi için, üretim sürecinde işgücünün verimliliğini olumlu etkileyen fiziksel sermaye stoklarını ve hızla değişen ve gelişen teknolojiye kolay uyum sağlayabilecek ve serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomide rekabet edebilecek nitelikli işgücü miktarını artırmaya çabalarlar. Bu nedenle AB'de aday statüsünde bulunan ülke ekonomileri değerlendirilirken, yeterli altyapı olanaklarına, fiziksel ve beşeri sermayeye sahip olması, aday ülkede sağlanan gelişmelerin değerlendirilmesi açısından önem kazanmaktadır. Aday ülkenin yeterli altyapı olanaklarına, fiziksel ve beşeri sermayeye sahip olarak tam üye olması durumunda, serbest piyasa koşullarında işleyen AB pazarında söz konusu ülkenin rekabet edebilme gücü olumlu etkileneceği gibi, AB pazarındaki rekabet baskısına dayanma gücüne de sahip olması sağlanacaktır. Aksi takdirde, söz konusu ülkenin Birlik içinde rekabet gücü ve piyasadaki rekabet baskısına dayanma gücü zayıflayacaktır. Türkiye'de sermaye stokundaki büyüme son yıllarda hızlanmış, sabit sermaye birikiminin GSYİH'ya oranı 1997 yılında, % 6,5 iken 1998 yılında önceki yıla göre altı kat artarak % 24'e yükselmiştir. Ancak bu oran takip eden yıllarda, düşüş trendine girmiş, 2004 yılından itibaren tekrar artarak 2006 yılında % 21,9

olmuştur (Tablo 1). Sonuçta Türkiye ekonomisi, yeterli altyapı olanaklarına sahip değildir ve bu durum, İlerleme Raporlarının tümünde yapılan değerlendirmelerde sorun olarak ifade edilmektedir (CEC, 2005:53. CEC,2006:30 CEC, 2007:31).

Türkiye ekonomisinde fiziksel sermaye açısından var olan sorun beşeri sermaye açısından da geçerlidir. Nitekim tüm İlerleme Raporlarında işgücü niteliğinin zayıflığı, ekonominin sorunları arasında yer almıştır. Son yıllarda, ulaşılan yüksek ekonomik büyümeye rağmen, daha iyi eğitimli işgücünde ve genç işgücünde işsizliğin yüksek oranda olması ve kadın istihdamının düşük olması bir sorun olarak durmaktadır. Emek piyasasına katılım düşük ve düşmeye devam ederken işsizlik oranı genel olarak yüksek kalmakta ve değişmemektedir (Tablo 1). Son yıllarda önemli ölçüde artan doğrudan yabancı yatırım (DYY) şeklinde sermaye girişlerinin de beklenen istihdam artışını yaratmadığı görülmektedir.

Bu nedenle Türkiye'nin, rekabet gücünü ve dış rekabet baskısına dayanma kapasitesini arttırabilecek altyapıya ve nitelikli beşeri sermayeye yeterli düzeyde sahip olma konusunda gereken gelişmeyi henüz gösteremediği açıktır.

Sektör ve Firmaların Yeniden Yapılandırılması

Türkiye ekonomisinde yapısal değişimde, önemli ilerleme sağlanmıştır. 1997 yılında tarımın GSYİH içinde % 13,6 olan payı 2006 yılında % 9'a gerilemiştir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı aynı yıllarda % 17,5'den % 24,5'e çıkarken, hizmetler sektörü % 56,4'den % 61,3'e (inşaat sektörü dahil edilirse % 66,4'e) yükselmiştir. Tarımın GSYİH içinde azalan payı, istihdamda da görülmektedir. 1997 yılında toplam istihdamda % 41,7 olan tarım payı yıllar itibariyle azalarak 2006'da % 27,3'e düşmüştür. Hizmetler sektörünün payı ise artarak aynı yıllarda % 34,6'dan % 47,3'e (inşaat sektörü dahil edilirse % 53) çıkmıştır (Tablo 1). Kamu firmalarının yeniden yapılandırılarak ekonomik faaliyetlerden çekilmeleri ve devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeyde tutulması, işleyen bir serbest piyasa ekonomisi için olmazsa olmaz koşuldur. Bu sonuca ulaşmanın bütün dünyada kabul gören yöntemlerden biri, KİT'lerin[5] özelleştirilmesidir. Dolayısıyla, KİT'lerin özelleştirilmesi yönünde sağlanan gelişmeler, AB'nin üyelik öncesinde ülke ekonomisini değerlendirmede dikkate alınmaktadır. KİT'lerin sayısındaki azalma ve devletin ekonomik faaliyetlerdeki payının gerilemesi; rekabet koşullarının iyileştirilmesi, haksız rekabetin önlenmesi ve etkin işleyen bir fiyat mekanizmasının önünün açılması yani, iyi işleyen serbest piyasa koşullarının önündeki engellerin kaldırılması demektir. Türkiye ekonomisinde 1998 yılından bugüne, özelleştirmenin başlangıçta yavaş ilerlemesine rağmen son yıllarda gösterilen çabalarla, KİT'lerin ekonomide payı düşmüştür. Türkiye ekonomisinde 1998 yılından bugüne, başlangıçta özelleştirme yavaş ilerlemesine rağmen, son yıllarda gösterilen çabalarla, KİT'lerin ekonomide payı % 5'e düşmüştür.

Rekabet Üzerinde Devletin Etkisi

Aday ülkelerin rekabet gücünün değerlendirilmesinde ele alınan diğer bir unsur, devletin rekabet koşullarına etkisidir. Daha önceki bölümlerde detaylı bahsedildiği üzere, Türkiye'de devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolü, 1997'den bugüne kadar

[5] Kamu iktisadi teşebbüsleri, ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da diğer kamu kurumları tarafından kurulan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu devlete ya da diğer kamu kurumlarına ait olan, doğrudan veya dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen ve bu kurumların ürettikleri mallar için bir bedel ödenmesi gereken iktisadi kuruluşlardır .Daha fazla bilgi için Bknz.Sarıaslan ve Erol, 1993.

giderek azalmıştır. KİT'ler tarafından yaratılan katma değerin GSYİH'daki azalan payı yanında kamu bankalarının bankacılık sektöründe toplam aktifler içinde ve bankacılık sektöründe yaratılan katma değerde payı düşmüştür. Kamunun payı 1999 yılında % 8 iken 2006 yılında yaklaşık % 5'e, imalat sanayinde yaratılan katma değerde payı ise % 15'e gerilemiştir.

Avrupa Birliği ile Ekonomik Bütünleşme

Türkiye'nin dışa açıklık oranı, 2002 ve 2003 yılları hariç her yıl artarak 1997'de % 39 iken 2006 % 63'e yükselmiştir (Tablo 1). İki taraf arasında oluşturulan Gümrük Birliği, bazı sorunlar olmasına rağmen düzgün işlemektedir (CEC,1998:29). AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracatta payı 1997 yılında % 46,6 iken 2003 yılında % 58,3'e yükselmiş takip eden yıllarda düşüş trendi izlese de yüksek düzeyini korumuştur (2006 yılında % 51,6). Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın toplam ithalatta payı, 1999 yılından sonra düşüş trendine girmiş ve 2006 yılı sonu itibariyle % 39,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1). Türkiye'nin ticaret hacminin önemli ölçüde arttığı dikkate alınırsa bu sonuç, ticaret ortaklarının çeşitlenmesinin göstergesidir. Bugün Türkiye için AB, en önemli ticaret ortağıdır.

Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) şeklinde giren yabancı sermayenin önemli bir kısmı AB'dendir. Nitekim AB kaynaklı DYY'nin payı 2006 yılında, toplam DYY girişinin % 82'si olmuştur. Yine GSYİH'nın yaklaşık % 20'sine ulaşan DYY stokunun yaklaşık 2/3'ü AB orjinlidir (CEC,2007). Görüldüğü gibi, sermayenin ve malların giriş ve çıkışındaki engellerin büyük ölçüde kaldırılması Türkiye'nin AB ile ekonomik bütünleşmesini artırmıştır. Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında Türkiye ekonomisinde bazı sorunlar mevcudiyetini sürdürmesine rağmen, makroekonomik istikrarın sağlanması dahil pek çok konuda ilerleme sağlayarak giderek daha iyi işleyen ve rekabet gücü artan bir piyasa ekonomisine sahip olduğu da açıktır.

2.2. Maastricht Yakınlaşma Kriterleri ve Türkiye

AB'nin, ülke ekonomilerini değerlendirirken dikkate aldığı ikinci gruptaki ekonomik kriterler olan Maastricht kriterleri (yakınlaşma kriterleri), AB'nin hali hazırdaki üye ülkelerinin EPB alanına katılımı aşamasında dikkate alınmakta ve fiyat istikrarı kriteri, döviz kuru kriteri, faiz kriteri ve devletin mali durumunu gösteren kriterden (kamu borcu ve bütçe kriterleri) oluşmaktadır. Bu kriterlerden fiyat istikrarı, döviz kuru ve faiz kriterleri parasal kriterler, diğer kriterler ise mali kriterler başlığı altında toplanmaktadır.

AB üyesi ülkelerin EPB alanına dahil olabilmeleri için gerekli koşulları yerine getirmelerine ilişkin değerlendirme ve EPB alanında yer alan ülkelerin de bu kriterleri sürdürmede gösterdikleri başarının analizi, Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın (ATKA) 122(2). maddesi uyarınca Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası[6] tarafından hazırlanan raporlar uyarınca yapılmaktadır. Bu maddeye göre, "Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası'nın, Konsey'e üye devletlerin 121(1). maddesindeki koşulları yerine getirmede gösterdikleri ilerlemeyi değerlendirmek amacıyla en az iki yılda bir veya derogasyon almış bir ülkenin talebi üzerine rapor hazırlaması gerekmektedir". Hazırlanan bu rapor, "Yakınlaşma Raporu (Convergence Raporu)" başlığını taşımaktadır. Türkiye ekonomisinin

[6] İlk hazırlanan raporlar, Euro Alanın oluşumu için belirlenen ikinci aşamada (1 Ocak 1994- 31 Aralık 1998) kurulan Avrupa Para Enstitüsü ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.

Maastriht kriterleri bağlamında değerlendirilmesi, EPB alanın oluşturulmasında baz teşkil eden 1998 Yakınlaşma Raporundan itibaren bugüne kadar hazırlanan Yakınlaşma Raporlarının yılları ve bu yıllara ait veriler dikkate alınarak yapılacaktır.[7]

2.2.1. Fiyat İstikrarı Kriteri

Maastricht ekonomik kriterlerinden fiyat istikrarı kriteri, enflasyon kriteri olarak da isimlendirilmekte olup, ATKA'nın 121(1). maddesinde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, "yüksek düzeyde bir fiyat istikrarının başarılması […], fiyat istikrarı itibariyle en iyi performansa sahip 3 üye ülkenin enflasyon oranlarına yakın olmasından kolaylıkla anlaşılacaktır." Fiyat istikrarı kriteri olarak referans alınacak değerin hesaplanması ve üst limiti ise, Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 1. maddesinde verilmiştir. Bu maddeye göre, "fiyat istikrarı kriteri, […] bir üye ülkenin, sürdürebilir fiyat istikrarına sahip olması ve inceleme öncesindeki 1 yıllık dönemde, en iyi performans gösteren üç üye ülkenin (yani en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin) yıllık enflasyon ortalamalarının % 1,5'ini aşmayan bir enflasyon oranına sahip olması demektir.

Fiyat istikrarı kriteri açısından 1998 yılında AB ve EPB alanı ortalamasının çok üzerinde bir enflasyon düzeyine (% 69,7) sahip olan Türkiye, enflasyon hızını düşürmede gösterdiği başarıya rağmen 2006 yılsonu itibariyle AB ve EPB alanı ortalamasından dört kat daha yüksek enflasyona sahiptir (% 9,7) (Tablo 2).

[7] 1998 yılı Yakınlaşma Raporu'ndan beri bugüne kadar 2000, 2002 ve 2004 yıllarında birer Rapor ve 2006 yılında iki olmak üzere toplam altı Yakınlaşma Raporu hazırlanmıştır.

Tablo 2: Maastricht Kriterleri Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırılması

YILLAR	ENFLASYON KRİTERİ (%)				KAMU BORCU KRİTERİ (%)			
	Referans Değer (2)	AB Ortalaması (2)	EPB Alanı Ortalaması (2)	Türkiye (2)	Referans Değer	AB Ortalaması	EPB Alanı Ortalaması	Türkiye
1998	2,7	1,2	1,5	69,7	60	67,5	74,2	50,1
2000	2,4	1,9	1,4	39	60	62,9	70,4	57,4
2002	3,3	2,1	2,4	29,7	60	60,4	68,2	93
2004	2,4	2,0	2,1	9,3	60	62,5	69,8	76,9
2006 (3)	2,8	2,2	2,2	9,7	60	62,2	69,1	60,7
YILLAR	**FAİZ KRİTERİ (%)**					**BÜTÇE**	**KRİTERİ**	**(%)**
	Referans Değer (2)	AB Ortalaması (2)	EPB Alanı Ortalaması (2)	Türkiye (2)	Referans Değer	AB Ortalaması	EPB Alanı Ortalaması	Türkiye
1998	7,8	4,9	4,8	79,5	-3	-1,7	-2,2	-7,7
2000	7,2	5,4	5	51,2	-3	1	0,1	-14,5
2002	7	4,9	5,2	53,7	-3	-2,3	-2,5	-12,9
2004	6,4	4,3	4,3	29,1	-3	-2,7	-2,8	-5,8
2006 (3)	6,2	4,1	3,8	19	-3	-1,7	-1,6	0,4

(1)Nisan-2004'e kadar AB-15 , Mayıs-2004'den sonra AB-25 dikkate alınmıştır.

(2)Bir önceki 12 aylık aritmetik ortalamaya göre, % değişim olarak hesaplanmıştır.

(3)2006 yılında Mayıs ve Aralık ayı olmak üzere iki Yakınlaşma Raporu hazırlanmıştır. Burada, Aralık Ayı Raporu'nda yer alan veriler dikkate alınmıştır.

(4)Türkiye'ye ilişkin veriler, Türkiye 2007 İlerleme Raporu'ndan alınmıştır.

Kaynak:- ECB,*Covergence Reports* (1998,2000, 2002, 2004 ve 2006-Aralık Raporları) http:// www.ecb.int

-EC, *European Economy*, (Muhtelif Yıllar)

-CEC, 2007:79-81

2.2.2. Faiz Kriteri

AB üyesi ülkelerin EPB alanına dahil edilmelerinde dikkate alınan diğer yakınlaşma kriteri, uzun vadeli faiz oranıdır. ATKA'nın 121(1). maddesi, "üye ülkelerde nominal yakınlaşmanın sağlamlığı ve döviz kuru istikrarının, uzun vadeli faiz oranına ilişkin referans değere göre değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Uzun vadeli faiz oranları ile ne kastedildiği, Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 4. maddesinde belirtilmektedir. Bu maddeye göre, "uzun vadeli faiz oranları, ulusal tanım farklılıkları dikkate alınarak, uzun vadeli devlet tahvilleri veya karşılaştırılabilir menkul kıymetler baz alınarak ölçülecektir.

Faiz kriteri açısından enflasyon kriterine benzer durum sergileyen Türkiye, 1998 yılında % 79,5 gibi çok yüksek faiz oranına sahipken, 2006 yılı sonunda % 19'a gerilemesini sağlamıştır. Ancak Türkiye'de uzun vadeli nominal faiz oranı hala AB (% 4,1) ve EPB alanı ortalamasının (% 3,8) çok üzerindedir (Tablo 2).

2.2.3. Döviz Kuru Kriteri

Maastricht yakınlaşma kriterlerinden diğeri, Avrupa Para Siteminin döviz kuru mekanizmasına (DKM-II) katılıma ilişkin döviz kuru kriteridir. Euronun çapa olarak kullanıldığı bu mekanizmanın amacı, mekanizmaya katılan üye ülkelerin ulusal paraları arasında, döviz kuru istikrarını sürdürmektir. Ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine dayanan bu sistemle, Euro alanının dışında kalan AB üyesi ülkelerin paraları da Euro'ya bağlanmış olacaktır. AB üyesi ülkeleri için, bu mekanizmaya katılmak ihtiyaridir, ama Euro alanına katılmanın ön koşuludur. Avrupa Para Sisteminde olduğu gibi, mekanizmaya dahil olan her ulusal para için Euro karşısında bir merkezi kur belirlenmiştir ve merkezi kurdan dalgalanma marjı ±% 15'dir. Ancak, üye ülke DKM-II'ye katılırken merkezi kurdan dalgalanma marjını bu limitler aralığında, kendisi belirleyebilir (New...2004:4).

ATKA'nın 121. maddesine göre, "bir üye ülkenin parasının son iki yıl devalüe edilmemiş olması ve Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması içinde belirlenen normal dalgalanma marjları içinde kalması" ile üye ülkenin döviz kuru kriterini sağlamış olduğu kabul edilmektedir. Türkiye, henüz AB üyesi olmadığı için ulusal parası Euro karşısında bir merkez kura sahip değildir. Bu nedenle bu kriter açısından Türkiye'nin değerlendirilmesine gerek görülmemektedir.

2.2.4. Mali Durum Kriteri

EPB alanında ortak politika olmayan, ulusal yetkiye bırakılmış olan maliye politikasının disipline edilmesine yönelik olan, devletin mali durumunu gösteren kriter (government financial position), ATKA'nın 121(1). maddesinde tarif edilmiştir. Bu tanıma göre, "Devletin mali durumunun sürdürülebilirliği, 104(6). maddeye göre belirlenen ve aşırı kabul edilen düzeyde bir açık olmaksızın ulaşılmasını" ifade etmektedir. 104. madde ise, aşırı açık prosedürüne ilişkindir. Mali durumu değerlendirmede kullanılan iki kriter (bütçe açığı ve kamu borcu) vardır. Bu kriterler, üye devletlerin bütçe açıklarının GSYH'nın % 3'ünü geçmemesi (bütçe açığı kriteri) ve kamu borçlarının GSYH'nın % 60'ını aşmaması (borç kriteri) durumunda yerine getirilmiş olmaktadır.

2006 yılı sonu itibariyle Türkiye, kamu borcu kriteri açısından parasal kriterlere göre daha iyi durumdadır. 2006 yılında Türkiye'nin kamu borcu rasyosu (% 60,7), AB (% 62,1) ve EPB alanı ortalamasının (% 69,1) altındadır. Bütçe açığı (fazlası)/ GSYİH rasyosu olarak ifade edilen bütçe kriteri açısından borç kriterine benzer durum sergilemektedir. Türkiye'de 2000 ve 2002 yıllarında iki haneli

rakamlara ulaşan bütçe açığı, 2004 yılında gerileyerek GSYİH'nın % 5,8'ine ulaşmış ve 2006 yılında ise bütçe fazla vererek GSYH'nın % 0,4 olmuştur. 2006 yılı öncesinde AB ve EPB alanı ortalamasının çok üzerinde bir açığa sahip olan Türkiye bütçe rasyosu açısından, 2006 yılında AB (-% 1,7) ve EPB alanı ortalaması (-% 1,6) ile mukayese edildiğinde daha iyi durum sergilemektedir (Tablo 2).

Görüldüğü gibi Türkiye, Maastricht kriterlerini sağlanma yönünde adaylık statüsünü kazandığından beri, çok büyük ilerleme göstermiştir. Gerçi parasal kriterler (enflasyon ve faiz kriteri) ve mali kriterlerde (bütçe ve kamu borcu kriteri) büyük iyileşme sağlamasına rağmen hala parasal kriterlerde AB ve EPB alanı ortalamasının çok üzerinde rasyolara sahipken, mali kriterlerde AB ve Euro alanı ortalamasından daha iyi durumdadır.

3. Genel Değerlendirme

Avrupa Komisyon'un 1998 yılı Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporunda Kopenhag ekonomik kriterlerinin değerlendirilmesinden görüldüğü gibi, MDAÜ'den farklı olarak Türkiye'de bir düzen değişikliği söz konusu olmayıp zaten tercih edilmiş ekonomik düzenin daha liberalleşmesinde gösterilen ilerlemenin değerlendirilmesi ve mevcut sorunların tespit edilmesi söz konusudur**.**

Türkiye ekonomisinde hazırlanan ilk İlerleme Raporundan itibaren bugüne kadar, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi ve rekabet gücünün artması konusunda gösterdiği ilerlemeler açıktır. Uygulamaya konan yapısal reformlar ve istikrarlı uygulanan politikaların sonucu olarak Türkiye ekonomisi, özellikle 2003 yılından itibaren olumlu gelişmelerle istikrarlı bir makroekonomik yapıya kavuşmuştur. Nitekim, 1997 yılında 169 milyar € olan ekonomi iki kat büyümüştür (2006 yılında 318,6 milyar €). Büyüme oranı, AB ortalamasının çok üzerindedir.

Türkiye ekonomisindeki pek çok ilerlemeye rağmen ilk raporda belirtilen bazı sorunlar (yetersiz düzeyde nitelikli işgücü ve yetersiz altyapı, KOBİ'lerin yeterli finansmana ulaşmada ilerleme sağlanamaması, mevzuatın uygulamaya geçirilmesinde yeterince başarılı olunmaması) hala varlığını sürdürmektedir. Ayrıca ekonomide, işsizlik oranı ve cari açık ta artmıştır. İşsizlik düzeyi, 1997 yılına göre artarak 2006 yılında % 9,9 olmuştur ve yüksek büyümeye rağmen yeni iş olanakları yaratılamamış olup AB işsizlik ortalamasının (% 7,8) üzerindedir. Yine 2006 yılında, GSYİH'nın % 4,9'una ulaşan doğrudan yabancı yatırım şeklinde sermaye girişine rağmen cari açık artmış ve GSYİH'nın % 8'ine ulaşmıştır. 1997 yılı düzeyi ile mukayese edildiğinde oldukça gerileyen ancak diğer ülkelerle mukayese edildiğinde hala yüksek olan faiz düzeyi, sıcak para şeklindeki yabancı sermaye girişi ile finanse edilmiştir, bu yüksek faiz düzeyi devam ettikçe de finanse edilebilir görülmektedir. Nitekim, 2007 İlerleme Raporurunda da, "…Türkiye'nin cari açığının finanse edilebilir olduğu ifade edilmektedir." (CEC,2007:26).

Ayrıca Türkiye'de satınalma gücü paritesine göre, kişi başına düşen gelir 1997'de 5.200 € iken, 2006 yılında 6.900 €'ya çıkmıştır. Ancak, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYİH'da AB-25 ortalaması dikkate alındığında (AB-25=100) gerileme söz konusudur. Türkiye, 1997 yılında AB ortalamasının % 30,7 düzeyinde bir gelire sahip iken, takip eden yıllarda giderek azalmış ve 2004 yılından itibaren yükselmeye başlamışsa da 2006 yılında hala 1997 düzeyini yakalayamamıştır (% 27) **(**Tablo 3). Kişi başına düşen gelir açısından Türkiye ile diğer AB ülkeleri mukayese edildiğinde Türkiye'nin kişi başına geliri, AB'nin eski

üyeleri ve 2004'de katılan yeni üyelerinin ortalamasının oldukça altındadır. Bu sonuçta Türkiye'nin yaşadığı krizlerin de etkisi olmakla beraber, ekonomideki yapısal dönüşüm sürecinde yapılan reformların ekonomiye olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için sağlanan AB mali yardımlarından Türkiye'ye yeterince pay ayrılmamasının da etkisi olduğu yadsınamaz.

Tablo 3: Avrupa Birliği ve Türkiye'de GSYİH
(Kişi başına düşen gelir-SAGEP-AB-25=100)

Country	1997	2005
Czech Republic	61,9	67,8
Estonia	**35**	51,7
Hungary	45,5	57,2
Latvia	29,8	43,1
Lithuania	**33,3**	47,1
Malta	69,3	64,3
Poland	**40,1**	46
Slovak Republic	42,3	50,1
Slovania	64,5	75
South Cyprus	71,5	77,5
EU-10	**44,3**	**52,1**
Austria	112,9	113,3
Belgium	106,7	109,1
Denmark	105,6	100
Finland	99,5	104,2
France	103,6	100,5
German	105,6	100
Greece	64,3	77,1
Ireland	101,9	127,7
Italy	104	95,8
Luxembourg	164,6	214
Netherlands	112,5	114,2
Portagual	69,5	65,8
Spain	79,3	90,7
Sweden	104,6	109,5
United Kingdom	101,7	107,3
EU-15	**100**	**100**
Turkey	30,7	27,4

Kaynak: EC, 2006:34. ve Tablo 1'den faydalanılarak hazırlanmıştır

AB'nin ekonomik bütünleşmesinin temelinde, güçlü bir rekabet ortamı yaratma anlayışı vardır. Ancak konunun sosyal boyutu da ihmal edilmemiştir. Bu nedenle "…Hep birlikte kalkınma, AB'nin geri kalmış bölgelerinin refah düzeyinin artırılması da ortak politikaların tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Bu politikanın

uygulanması da…öncelikle ekonomik açıdan zayıf olan ülkelere AB mali yardımlarının dağıtılması şeklinde olmakta ve bu nedenle mali yardımlar üye ülkeler arasındaki ekonomik kalkınmışlık farklarının giderilmesinde çok önemli araç olarak görülmektedir…"[8] Mali yardımlar sadece mevcut üye ülkelere değil, adaylık statüsünde olan ülkelere de yapılmaktadır. Bu nedenle rekabet gücü yüksek tek bir Avrupa pazarı yaratma hedefine ulaşmak için AB, aday ülkelere katılım öncesi süreçte, mali yardımlar taahhüt etmektedir. Ancak diğer aday ülkelerle mukayese edildiğinde, Türkiye'nin aldığı hibe yardımlar çok düşük seviyede kalmıştır. AB ile ilişkileri hemen aynı döneme rastlayan Yunanistan ile mukayese edildiğinde Türkiye'nin 1963-2006 döneminde aldığı mali yardımlar (2,2 milyar €), Yunanistan'ın aldığı yardımların sadece % 2,5'i iken İspanya'nın aldığı yardımların % 1,8'idir (Tablo 4).

[8] Bilici, 2007:122.

Tablo 4: Avrupa Birliği'nden Yapılan Mali Yardımlar

Ülke Adı	Nüfus (Milyon kişi)	Dönemi	Hibe Miktarı (Milyon €)	Ortalama Yıllık Hibe Miktarı (Milyon €)	Kişi Başına düşen Hibe Miktarı (€)
YUNANİSTAN	10,5	1981-1999 (19 yıl)	63.000	3.316	315,8
		2000-2004 (5 yıl)	17.500	3.500	333,3
		2005-2006 (2yıl)	7.000	3.500	333,3
		Toplam (26 yıl)	**87.500**	**3.365**	**320,5**
İSPANYA	40	1986-1992 (7 yıl)	15.000	2.143	53,6
		1993-1999 (7 yıl)	43.000	6.143	153,6
		2000-2004 (5 yıl)	43.250	8.650	216,3
		2005-2006 (2 yıl)	17.500	8.750	218,8
		Toplam (21 yıl)	**118.750**	**5.655**	**141,4**
10 YENİ ÜLKE (**)	75	1990-1999 (10 yıl)	6.240	624	8,3
		2000-2003(4 yıl)	10.000	2.500	33,3
		2004-2006 (3 yıl) (*)	24.011	8.004	106,7
		Toplam (17 yıl)	**40.251**	**2.368**	**31,6**
BULGARİSTAN	30	1990-1999 (10 yıl)	2.500	250	8,3
VE ROMANYA		2000-2003(4 yıl)	1.723	431	5,7
		2004-2006 (3 yıl) (*)	9.500	3.167	42,2
		Toplam (17 yıl)	**13.723**	**2.368**	**31,6**
TÜRKİYE	72	1963-1980(17 yıl)	75	4	0,1
		1981-1999 (19 yıl)	384	20	0,3
		2000-2004 (5 yıl)	943	189	2,6
		2005-2006 2yıl)	800	400	5,6
		Toplam (43 yıl)	**2.202**	**51**	**0,7**

(*)Ülkelerin bütçelerinden yaptıkları katkı düşüldükten sonra kalan net tutar.

(**)Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, G.Kıbrıs, Polonya, Slovenya ve Slovakya

Kaynak: Bilici, 2007:122-125, Tablo16, 17, 16 ve 18'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

AB ile 40 yıldan fazla süredir ilişkisi bulunun Türkiye'nin aldığı mali yardımlar, 1990'lı yıllarda AB ile üyelik ilişkileri başlayan diğer ülkelerin de gerisindedir. 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe tam üye olan 10 ülkeye[9] 17 yıllık sürede yapılan mali yardım (40,2 milyar €), son yıllarda Türkiye'ye yapılan yardım tutarı önceki yıllara göre önemli ölçüde artmış olsa da, Türkiye'ye yapılanın 18,2 katı iken, 1 Ocak 2007'de AB'ye katılan Bulgaristan ve Romanya'ya yapılan yardım da (12 milyar €), Türkiye'ye yapılanın 5,4 katıdır. Düşük yardımın doğal sonucu olarak aynı durum, kişi başına düşen yıllık hibe miktarı karşılaştırıldığında da görülmektedir. 10 yeni ülke ve Bulgaristan ve Romanya'da kişi başına düşen yıllık hibe miktarı 31,6 €, Yunanistan'da 320,5 €, İspanya'da 141,4 € iken, Türkiye'de 0,7 €'dur (Tablo 4).

AB üyesi ülkeler arasında sosyal ve ekonomik farklılıkların giderilmesi için AB tarafından, üye ülkelere ve adaylık sürecindeki ülkelere yapılan mali yardımların dışında da ilave mali yardımlar yapılmış ve yapılmaktadır. Örneğin AB ile EFTA ülkeleri arasında 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması (European Economic Area-EEA) sonrasında oluşturulan finansal mekanizma ile EFTA ülkeleri, 1999-2003 döneminde Irlanda, Kuzey Irlanda, Portekiz, İspanya ve Yunanistan'a toplam 119,6 milyon € mali yardım sağlamışlardır. Ayrıca AB'nin yeni genişleme sürecinde imzalanan EEA Genişleme Anlaşması ile yeni on üyeye, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklemek amacıyla EFTA ülkeleri tarafından 2004 yılında iki yeni yardım mekanizması (the EEA Finansal Mekanizması and the Norveç Finansal Mekanizması) yaratılarak, 1999-2009 döneminde her yıl eşit olarak verilmek üzere (116,7 milyon €), toplam 1,167 milyar € yardım yapılması taahhüt edilmiştir. Oluşturulan EEA Finansal Mekanizmasına İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da dahil edilmiştir (Tablo 5). AB fonları dışında yapılan bu yardımlar da ilave edildiğinde, bu ülkelerle Türkiye arasında yardım konusundaki fark daha da açılmaktadır.

[9] AB'ye 1 Mayıs 2004'de tam üye olan 10 ülke; Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, G.Kıbrıs, Polonya, Slovenya ve Slovakya'dır.

Tablo 5: Avrupa Birliği Ülkelerine EFTA'dan Yapılan Mali Yardımlar

Ülkeler	Finansal Mekanizma (1994-1998) (1)	Finansal Araç (1999-2003) (2)	Finansal Mekanizma (2004-2009) (3)	Norveç Finansal Mekanizması (2004-2009) (4)	EEA Finansal Mekanizma (2007-2009) (5)	Norveç Finansal Mekanizması (2007-2009) (5)	TOPLAM	% Dağılım
Yunanistan	121,5	22,1	45,8	-	-	-	189,4	9,8
İrlanda	35,5	5,5	-	-	-	-	41,0	2,1
Kuzey İrlanda	11	0,5	-	-	-	-	11,5	0,6
Portekiz	105	21,3	31,3	-	-	-	157,6	8,2
İspanya	227	70,2	34,3	-	-	-	331,5	17,2
AB -10	-	-	488,6	567			1.055,6	54,8
Bulgaristan	-	-	-	-	21,5	20	41,5	2,2
Romanya	-	-	-	-	50,5	48	98,5	5,1
TOPLAM	**500**	**119,6**	**600,02**	**567**	**72**	**68**	**1.926,6**	**100,0**

Kaynak: (1)EFTA, *Bulletin,*No.2, November 2002, s.47, Tablo14.
(2) EFTA, *Bulletin,*No.2, November 2002, s.50, Tablo21.
(3)EFTA, *EEA Enlargement and The New Financial Mechanism,*2004, s.2.
(4))EFTA, *EEA Enlargement and The New Financial Mechanism,*2004, s.3.
(5)EFTA, *EEA Financial Mechanism and the Norvegian Financial Mechanism,*2004, s.1,12 .

Ayrıca, henüz adaylık statüsünde olmayan ülkelere yapılan yardımlar incelendiğinde de benzer durum söz konusudur, örneğin, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye ülkelere AB tarafından yapılan mali yardımlar dikkate alındığında, bu ülkelerde kişi başına düşen yıllık ortalama yardım miktarı, Türkiye'ye yapılan yardım miktarının üzerindedir (Tablo 6).

Tablo 6: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Yapılan AB Mali Yardımları

Ülke Adı	Nüfus (Milyon kişi)	Dönemi	Hibe Miktarı (Milyon €)	Ortalama Yıllık Hibe Miktarı (Milyon €)	Kişi Başına düşen Hibe Miktarı (€)
Rusya Federasyonu	142,4	1991-2006	2612	163,3	1,1
Ukrayna	46,6	1991-2006	1738	108,6	2,3
Kazakistan	15,3	1991-2006	186	11,6	0,8
Beyaz Rusya	9,7	1991-2006	196	12,3	1,3
Azerbaycan	8,5	1991-2006	400	25	2,9
Özbekistan	26,5	1991-2006	220	13,8	0,5
Türkmenistan	4,9	1991-2006	89	5,6	1,1
Gürcistan	4,4	1991-2006	505	31,6	7,2
Ermenistan	3	1991-2006	344	21,5	7,2
Moldova	3,8	1991-2006	320	20	5,3
Kırgızistan	5,2	1991-2006	285	17,8	3,4
Tacikistan	6,7	1991-2006	285	17,8	2,7
Toplam		1991-2006	7180	448,9	1,6
Türkiye	72	1963-2006	2202	51	0,7

Kaynak: Özcan, 2008: 130.

Türkiye'nin diğer aday ülkelere göre daha düşük düzeyde yardım almasının yanında, bugüne kadar Türkiye'ye yönelik çeşitli yardım taahhütlerinin de yerine getirilmediği görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde Yunanistan'ın vetosundan kaynaklanmıştır. Ayrıca Türkiye aday ülke olarak kabul edilmesine rağmen, diğer aday ülkeler gibi ISPA, SAPARD ve PHARE fonlarından da yararlandırılmamıştır (Bilici,2007:128).[10] AB tarafından yapılan mali yardımların bir gerekçesi de, üye ülkeler arasında gümrük birliğine geçildiğinde dış ticaret açığı veren zayıf ekonomiye sahip ülkelere destek olunması ve bu ülkelerin rekabet gücünün artırılmasıdır. AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni gerçekleştiren tek aday ülke statüsüne sahip olan Türkiye'nin AB ile yaptığı ticaretteki açığı, Gümrük Birliği sonrasında önceki döneme göre ikiye katlanmıştır. Gümrük Birliği öncesinde AB ile ticaret farkı 1993-1995 döneminde (14,3 milyar $) yıllık ortalama 4,8 milyar $ iken, 1996-2006 döneminde (80,4 milyar $) yıllık ortalama 8 milyar $'a yükselmiştir (2004 yılı ve takip eden yıllarda ise yılda 10 milyar $'ı aşmıştır). (DTM, 2008). Bu ticaretin faturası 1 Ocak 1996'dan itibaren gümrük vergileri ve fonların ticarete konu olan malların büyük kısmı için kaldırılmasıyla daha da ağırlaşmıştır. "…AB'den sağlanan hibe yardımlarla, İspanya AB ile ticaret açığının % 83,2'sini, Portekiz % 59,3'ünü ve Yunanistan % 46,6'sını karşılarken, Türkiye % 2,57'sini karşılamıştır (Tuğrul, 2004). AB ile dış ticaret açığının, Türkiye'nin son yıllarda hızla artan cari açığının önemli bir kısmını oluşturduğu dikkate alınırsa mali yardımların önemi bir kez daha anlaşılacaktır.

Sonuç

Rekabet gücü yüksek tek bir Avrupa pazarı yaratma hedefine ulaşmak için AB, serbest piyasa düzenine sahip olmalarını gerekli gördüğü aday ülkelerin tam üyelik öncesinde belli bir ekonomik düzeye ve rekabet gücüne erişmelerini ve tam üye olduktan sonra da ekonomilerinin Birlik pazarında rekabet baskısına dayanma kapasitelerini arttırmalarını istemekte ve tek bir Avrupa pazarı yaratmaya ulaşmak için aday ülkelere katılım öncesi süreçte mali yardımlar taahhüt etmektedir. Ancak bu süreçte, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ve henüz adaylık statüsüne sahip olmayan ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'ye çok az mali katkı sağlanmış ve verdiği mali taahütlerin bir kısmı da yerine getirilmemiştir.

[10] PHARE Programı, aday ülkelerin ekonomik, sosyal, düzenleyici ve idari kapasitesinin güçlendirilmesi için gerekli yapıların, stratejilerin, insan kaynaklarının ve idari becerilerin geliştirilmesi sürecinde, Merkez ve doğu Avrupa'daki aday ülkelerin Avrupa Birliği katılım hazırlıklarına yardımcı olmaktır. ISPA, aday ülkelerin çevre ve ulaştırma sektörlerinde, yürürlükteki AB mevzuatına uyumunu hızlandırmak için adı geçen sektörlerde yapılan yatırımlara mali destek sağlamaktadır. SAPARD ise, aday ülkeleri Ortak tarım politikası ve tek pazara hazırlamak için kullanılmaktadır. AB'nin mali yardımları konuusunda Daha fazla bilgi için Bknz. EC, *The Enlargement Process and the Pre-Accession Instruments: PHARE, ISPA, SAPARD,* 2002. http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare_ispa_sapard_en.pdf (31.101.2007). Avrupa Komisyonu'nun, 2006 yılına kadar çeşitli mali yardım programları kapsamında sağladığı mali yardımlar, 2007–2013 döneminde "Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı" (Instrument for Pre-Accession-IPA) adını alarak, 17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü ile yeni ve tek bir çerçeve mekanizma kapsamına alınmıştır. Böylece PHARE, ISPA, SAPARD, Türkiye Katılım Öncesi Mali Yardımı ve CARDS yerini IPA' ya bırakmıştır. Yardımlar "Katılım Öncesi Araç" adı altında beş ana başlık çerçevesinde kullanılacaktır. EC, (2007), *Instrument For The Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-Annula Indicative Financial Framework For 2008-2010.*

AB'nin mali yardımların tahsisinde ve mali taahhütleri yerine getirmedeki ayrımcı tavrına, 1997-1998 yıllarında dünyada yaşanan finansal krize ve ülkede yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerine rağmen, Türkiye AB tarafından konulmuş ekonomik kriterleri karşılamada 1997 yılından beri oldukça önemli düzeyde ilerleme kaydederek bugün, büyük ölçüde işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmuştur. Ayrıca yapılan reformlarla ekonominin yapısı tarım sektörü aleyhine bir yapısal dönüşümü sağlayarak birkaç sektörün dışında fiyatların serbest piyasa koşullarında oluştuğu, devletin ekonomik faaliyetlerde rolünün önemli ölçüde azaldığı bir ekonomi olmuş ve rekabet gücü oldukça artmıştır. 2002 yılından beri uygulamaya konan ve istikrarlı şekilde takip edilen ekonomi politikaları ve siyasi istikrar sayesinde sürdürülebilir yüksek büyümenin yanında makroekonomik istikrarın önemli ölçüde sağlandığı, ekonomide karar birimleri açısından öngörülebilir bir ekonomik ortamın yaratıldığı görülmektedir. Bu nedenle halihazırda Türkiye ekonomisinin, uygulamada bazı eksiklikleri olmasına rağmen Kopenhag ekonomik kriterlerini büyük ölçüde karşıladığı söylenebilir.

Serbest piyasa ekonomisinin işleyişi yönünde sağlanan olumlu gelişmeler, makroekonomik göstergelerin iyileşmesi sonucunu da hazırlamıştır. Nitekim, 1998 yılına göre parasal kriterlerde (enflasyon ve faiz kriteri) Türkiye, gerçi henüz AB ve Euro Alanı ortalamasından çok daha yüksek rasyolara sahip olmasına rağmen, çok büyük iyileşme sağlamıştır. Ayrıca, mali kriterlerde (bütçe ve kamu borcu kriteri), pek çok AB üyesi ülkeye ve AB ortalamasına göre daha iyi duruma gelmiştir.

Kaynakça

Akalın, G. (2002), *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz.* TİSK Yayınları, Tşof Plaka Matbaacılık.

Akçay, B. (2006), Avrupa Para Sisteminden Ekonomik Parasal Birliğe", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 21(248), Kasim. 14-32.

Aktan, C. (1994), *Gerçek Liberalizm Nedir,* T Yayınları, Mart Matbaacılık, İzmir.

Baldwin, R. ve Wyplosz, C. (2005), *The Economics of European Integration,* Second Edition, The McGraw-Hill Companies.

Commission of the European Communities (CEC) (1998).*Turkey 1998 Regular Report*.
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (1999). *Turkey 1999 Regular Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2000). *Turkey 2000 Regular Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2001). *Turkey 2001 Regular Report***.**
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2002). *Turkey 2002 Regular Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2002/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2003). *Turkey 2003 Regular Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2004). *Turkey 2004 Regular Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/package/sec_1426_final_regular_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2005)**.** *Turkey 2005 Progress Report,*http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2006). *Turkey 2006 Progress Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2006/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (07.10.2007).

Commission of the European Communities (CEC) (2007). *Turkey 2007 Progress Report.*
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2007/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (09.11.2007).

Chang, H.-J. (. 2002). "Breaking the Mould: an Institutionalist Political Economy Alternative to the Neo-Liberal Theory of the Market and State". *Cambridge Journal of Economics.12(*26), 539-542.

Conclusıons Of The Presıdency, European Councıl In Copenhagen 21-22 June 1993, http:/europa.eu.int (30.10.2007)

Documents Concerning the Enlargement Process with the Fifth Enlargement Countries. http://ec.europe.eu/enlargement/key_documents/index_archieve_en.htm (19.09.2007).

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) (2008), *Avrupa Birliği Dış Ticaret İstatistikleri - Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı,* http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=376&icerikID=475&dil=TR, (23/07/2007).

European Commission (EC) (1997). *Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union.*

http://ec.europa.eu/enlargement/ archives/pdf/dwn/opinions/bulgaria/bu-op_en.pdf (07.10.2007).

European Commission (EC) (2006). *Convergence Report December 2006.* Brussel.

European Central Bank (ECB) (2003). *Montly Bulletin***.** May-2003. http://eu.ecb.int (20.09.2007)**.**

European Central Bank (ECB) (2000), *Convergence Report 2000.* Frankurt. Germany. http:// www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2000en.pdf. (10.10.2007).

European Central Bank (ECB), (2002). *Convergence Report 2002***.** Frankurt. Germany. http:// www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2002en.pdf. (10.10.2007).

European Central Bank (ECB) (2004***).****Convergence Report December 2004.* Frankurt. Germany. http:// www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2004en.pdf. (10.10.2007).

European Central Bank (ECB) (2006) *Convergence Report December 2006*. Frankurt. Germany. http:// www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2006en.pdf. (10.10.2007**).**

European Central Bank (ECB) (2007) *Convergence Report* May 2007. Frankurt. Germany. http:// www.ecb.int/pub/pdf/concerep/cr2007en.pdf. (10.10.2007).

European Free Trade Association (EFTA) (2002), *Bulletin,*No.2, November. *http://*www.efta.int (20.03.2008)

European Free Trade Association (EFTA) (2004), *EEA Enlargement and The New Financial Mechanism, http://*www.efta.int (20.03.2008)

European Free Trade Association (EFTA) (2004), *EEA Financial Mechanism and the Norvegian Financial Mechanism. http://*www.efta.int (20.03.2008)

European Monetary Institute (EMI) (1998), *Convergence Report 1998*. Frankurt.

Enlargement and the Euro (2004). http://Euroactiv.com/article?tcmuri=tcm:29-129655-16&type=LinksDossier (20.10.2007).

Foster, N. (2005). *EC Legislation 2003-2004.* 14th edition. Oxford University Press.

Gökdere, A. (2002), "Zayıf Euro ve Avrupa Birliği'nde Çatlaklar", *Yeni Türkiye Dergisi,*AB Özel sayısı, 36(2),12-22.

Günuğur, H. (2007), *Avrupa Birliği***.** Eko Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Rekmay Reklam ve Tasarım Ltd. Şti., Lindbeck, A. (1985), *Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi,* Çev. Şahin Alpay, Bilgi ve Toplum Yayınları.

Moussis, N. (2004), *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi***,** Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Mega Pres.

New Exchange Rate Mechanism (ERM-II), http://Europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/125047.htm (26.10.2007).

Özcan, S.(2008), *Avrupa Birliği'nden Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Yapılan Mali Yardımlar ve Türkiye*, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Resolution on the Financing of the Enlargement of the European Union, (1996).http:/Europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ.do?uri=CELEX:51996IP0353, (05.09.2007).

Schotter, A. (1990), *Free Market Economics*, İkinci Baskı, Basil Blackwell, Massachusetts.

Smith, A. ve Rochovska, A. (2007),"Domesticating Neo-liberalism:Everyday Lives and Geographies of Post-socialist Transformations".*Geoforum*.18(3),1-15.

Tuğrul, T. (2004) *Avrupa Birliği Mali Yardımları Kapsamında Romanya'ya Yapılan Mali Yardımlar*, A.Ü. Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Seminer Çalışması, Ankara.

http://www.euractive.com/en/future-eu/lisbon-agenda/article-117510 (20.10.2007)

Accession of New Member States to European Union (1993), http://europa.eu/scadplus/member_states_accession_en.htm (01.10.2007).